

Nota van Antwoord voor zienswijzen op het voornemen tot het opstellen van de NOVI

Zienswijzeprocedure: vrijdag 20 april 2018 – vrijdag 18 mei 2018

Kennisgeving en zienswijzeprocedure

Op donderdag 19 april verscheen in de Staatscourant en de Volkskrant een kennisgeving van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, in overeenstemming met de ministers die het aangaat, voor het gaan opstellen van de NOVI

Bij deze kennisgeving werd de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) voor het PlanMER NOVI gevoegd (<https://denationaleomgevingsvisie.nl/publicaties/default.aspx#folder=937064>). In de NRD werd beschreven welke effecten in het milieueffectenonderzoek worden onderzocht ('reikwijdte'), de methode en met welke diepgang ('detailniveau').

De NRD werd eveneens gebruikt voor het inwinnen van advies bij de Commissie voor de milieueffectrapportage (Commissie m.e.r.) (http://commissiemer.nl/docs/mer/p31/p3105/3105_advies_reikwijdte_en_detailniveau.pdf) en voor raadplegen van decentrale overheden. Daarnaast werden de relevante bestuursorganen geraadpleegd van Duitsland, België, het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Noorwegen. Verder zijn ook de wettelijke adviseurs van het Rijk geraadpleegd. Deze zijn de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

De periode voor het indienen van zienswijzen liep van vrijdag 20 april tot en met vrijdag 18 mei 2018.

Zienswijzen

Naar aanleiding van deze kennisgeving werden in totaal 16 zienswijzen ontvangen. Deze waren afkomstig van organisaties (13), Duitsland(1) en van inwoners (2).

Vanaf de volgende pagina worden de binnengekomen zienswijzen beantwoord. De zienswijzen van burgers zijn geanonimiseerd.

In de tabel zijn steeds in de linker kolom de hoofdpunten uit de zienswijze weergegeven. In de rechterkolom worden deze beantwoord.

1 Zienswijzen

Zienswijze 1 Cluster groene Hart

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>Indiener verzoekt om onderbouwing van economisch belang van luchthaven, en ook waarom grenzen aan Schiphol, of beperking van het aantal nachtvluchten, tot belemmeringen voor de sterke handelspositie leiden.</i>	De ontwerp-NOVI gaat in op het nationaal economisch belang van de mainports, waaronder de luchthaven Schiphol. De visie van het Rijk op de toekomst van de luchtvaart wordt vastgelegd in de Luchtvaartnota 2020-2050. Deze wordt naar verwachting eind 2019 gepubliceerd. Uitgangspunt is het vinden van de juiste balans tussen internationale bereikbaarheid en het economische belang, en de kwaliteit van de leefomgeving en het klimaatbelang. Dit onder de voorwaarde van veiligheid voor luchtvaart en omgeving. (zie ook antwoord zienswijze 1c).
b) <i>De opgaven en bereikbare woon- en werkomgeving, en een waardevolle leefomgeving, dienen meer uitgewerkt te worden in relatie tot vliegtuiglawaai.</i>	Bij uitspraken in de ontwerp-NOVI over luchtvaart wordt een relatie gelegd met de kwaliteit van de leefomgeving en daarmee ook op door indiener genoemde aspecten.
c) <i>Indieners verzoeken om zorgvuldige belangenafweging bij de besluitvorming over verdere groei van Schiphol:</i> a. <i>In de afgelopen jaren nam vooral het aantal budgetvluchten toe</i> b. <i>Het actieplan Omgevingslawaai is weinig ambitieus</i> c. <i>Twijfel over juistheid rekenmodellen voor geluidhinder</i> d. <i>Houd rekening met stiltegebieden, o.a. in Groene Hart</i> e. <i>Betrek ook veiligheid (OVV-rapport 2017)</i>	In de Luchtvaartnota die eind 2019 zal verschijnen zal het kabinet haar keuzes ten aanzien van de toekomst van de luchtvaart publiceren, waaronder de toekomst van de luchthaven Schiphol. Voor deze Luchtvaartnota wordt een PlanMER opgesteld. Daarin worden effecten van keuzes in de Luchtvaartnota breed in beeld gebracht, waaronder effecten op de kwaliteit van de leefomgeving

Zienswijze 2 IPO

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>Het Rad van de leefomgeving biedt voor dit moment een zo goed mogelijk beoordelingskader. De NOVI moet zich uitstrekken tot alle dimensies. Verzocht wordt om in de NOVI en bijbehorende planMER een 3D scope te hanteren. Wat zich afspeelt in het luchtruim en in de ondergrond is relevant voor ontwikkelingen op het maaiveld. De interactie / samenhang tussen deze lagen is van belang.</i>	In de Planm.e.r. is - op een detailniveau dat past bij het strategische karakter van de ontwerp-NOVI - naar alle typen milieueffecten gekeken, voor zover als gevolg van het voorgestelde beleid het aannemelijk is dat noemenswaardige effecten worden verwacht. Dit betekent dat naar effecten in zowel de ondergrond, op het maaiveld en in de lucht is gekeken. Hierin zijn ook eventuele indirecte effecten beschouwd , bijvoorbeeld waar dit een wisselwerking betreft tussen effecten in verschillende lagen.

Zienswijze 3 De natuur en milieufederaties

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>Organisaties verzoeken om hen en andere maatschappelijke organisaties te betrekken bij de vormgeving van bestuursakkoorden, inrichting van programma's en perspectiefgebieden en als het MIRT wordt ingezet voor uitwerking en uitvoering voor NOVI.</i>	Het kabinet stelt samenwerkingsovereenkomsten op met medeoverheden. Bij de uitvoering hiervan, en bij de inrichting van programma's en aanpak in perspectiefgebieden, streeft het kabinet naar een brede maatschappelijke betrokkenheid van bij de opgaven betrokken organisaties.
b) <i>Organisaties verzoeken in de NOVI waardevolle landschappen, Natuurnetwerk Nederland en de kwaliteit van de leefomgeving te benoemen als nationale belangen.</i>	Nationale belangen zijn de inhoudelijke belangen in de fysieke leefomgeving waar het Rijk een rol voor zichzelf ziet en waar het Rijk in politieke zin op aanspreekbaar is. Het behouden en versterken van cultureel erfgoed en landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten van (inter-)nationaal belang horen daarbij. De behartiging en realisatie hiervan gebeurt echter niet alleen door het Rijk. Ook provincies, waterschappen en gemeenten spelen een rol. Rijk en medeoverheden stemmen hun inzet hiervoor af.
c) <i>Organisaties benoemen aandachtspunten:</i> - neem regels voor de bescherming van de Waddenzee (nationaal belang!) op in het BKL - neem de meest waardevolle landschappen, de nationale parken en de meest geschikte weide- en akkervogelgebieden integraal op in de NOVI en bescherm deze via het BKL - ook het NNN moet in de NOVI worden verankerd en beschermd met het BKL - ook klimaatrobuuste beekdalen, grote rivieren en grote binnenwateren verdienen verankering in NOVI - stilte en duisternis dienen kernwaarden te worden - natuurinclusieve landbouw en infrastructuur worden leidende principes - voor het landschap dient een monitoringssysteem te komen met aandacht voor de functie van landschapselementen voor cultuurhistorie, recreatie en biodiversiteit.	Zie ook antwoord op zienswijze 3b. Het Rijk heeft uit hoofde van het nationaal belang een resultaatverantwoordelijkheid voor het beschermen van belangrijke open ruimten zoals de Waddenzee en Nationale Parken. Voor andere waardevolle landschappen heeft het Rijk een systeemverantwoordelijkheid. Het Rijk geeft daar samen met provincies, die ook verantwoordelijk zijn, uitvoering aan het beleid uit hoofde van het nationaal belang.
d) <i>Op welke manier geeft de NOVI richting aan POVIS en GOVIS, gegeven het feit dat in 2019 al een groot deel van de provinciale visies zal zijn vastgesteld?</i>	Het is belangrijk dat omgevingsvisies van Rijk, provincies en gemeenten waar nodig op elkaar aansluiten. De sturingsfilosofie van de Omgevingswet is gebaseerd op vertrouwen. Hierbij is een gevoel van gezamenlijke verantwoordelijkheid belangrijk. Andere overheden houden met opstellen en actualiseren van hun omgevingsvisies rekening met de ontwerp-NOVI en omgekeerd houdt ook het kabinet rekening met omgevingsvisies van medeoverheden. Zo hebben provincies en gemeenten in gebiedsdialogen input gegeven voor het uitwerken van de ontwerp-NOVI. Zij brachten hierbij in op

	welke wijze de ontwerp-NOVI aansluit en kan bijdragen aan POVI's en GOVI's. In samenwerkingsafspraken en omgevingsagenda's worden hier concrete afspraken over gemaakt.
e) <i>Op welke manier wordt bij het in beeld brengen van cumulatieve effecten rekening gehouden met decentrale uitwerking, wetende dat een deel van de decentrale omgevingsvisies al is vastgesteld (of binnenkort wordt vastgesteld)?</i>	Bestaand beleid maakt in het PlanMER deel uit van de referentiesituatie, waartegen de effecten van voorgestelde principiële beleidskeuzes worden afgezet. Verschillende beleidskeuzes uit de ontwerp-NOVI sluiten aan op lopende processen in de regio. Sommige keuzes sluiten aan op hetgeen al is geborgd in decentrale plannen (zoals verschillende provinciale omgevingsvisies), voor sommige keuzes is uitwerking nu gaande (zoals RES'en) en voor sommige keuzes moet het (gebieds)proces nog starten. Het geheel van processen in acht nemend, wordt in het PlanMER invulling gegeven aan een globale kwalitatieve beschouwing van cumulatieve effecten, door samenhang van samenvallende keuzes in type gebieden in beeld te brengen, gebaseerd op expert judgement. Op basis van de kansen en risico's die hierbij worden geïdentificeerd, worden aandachtspunten meegegeven voor vervolgbesluiten, zoals voordecentrale uitwerking. .
f) <i>Organisaties verzoeken niet alleen de effecten op Natura 2000-gebieden in kaart te brengen maar ook effecten op andere kwetsbare biodiversiteit (weide- en akkervogelsoorten, bijen en andere bedreigde insectensoorten)</i>	In het kader van de planm.e.r. is in brede zin gekeken naar effecten op natuur en landschap, inclusief effecten op biodiversiteit, natuurgebieden, de verbondenheid van gebieden, soorten en habitats.
g) <i>Organisaties zijn ongelukkig met dat aan de Begeleidingsgroep voor planMER mensen deelnemen die ook aan de NOVI zelf werken. Dit levert risico op voor ongewenste beïnvloeding. Zij dringen daarom aan op een zo objectief mogelijke rapportage.</i>	Passend bij de sturingsfilosofie van het nieuwe omgevingsstelsel, was de inzet om met de planm.e.r. gedurende het opstellen van de ontwerp-NOVI toegevoegde waarde te bieden, door het volwaardig meewegen van milieubelang gedurende het proces in plaats van beoordelen achteraf. Daarom werd gekozen voor het dicht op elkaar organiseren van beide processen. Voor deze wisselwerking zijn in de begeleidingsgroep voor de planm.e.r. ook enkele vertegenwoordigers vanuit het planproces opgenomen. De objectiviteit en onafhankelijkheid van de planm.e.r. werden geborgd door een brede vertegenwoordiging in de begeleidingsgroep van andere departementen en door vertegenwoordigers van medeoverheden en door inzet van de Commissie m.e.r. (vaker dan strikt noodzakelijk), door een onafhankelijk bureau voor het opstellen van het PlanMER en tenslotte door een transparant proces (bv door ter visie legging en de gelegenheid om zienswijzen in te dienen).
h) <i>Organisaties wijzen er op dat in de NRD bij de opsomming van wettelijk adviseurs de Rijksadviseur voor de fysieke leefomgeving ontbreekt.</i>	Het college van Rijksadviseurs (CRa) waaronder de Rijksadviseur voor de fysieke leefomgeving is geen wettelijk adviseur maar werd wel betrokken bij de uitwerking van de ontwerp-NOVI.

Zienswijze 4 Veiligheidsregio's

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>De brede benadering van veiligheid in de NOVI is goed, maar met betrekking tot de invulling van het begrip fysieke veiligheid zijn er aanvullingen. Vanuit de ambities van de veiligheidsrisico's gaat het daarbij om een bijdrage te geven aan de fysieke veiligheid van de leefomgeving. Het gaat daarbij om:</i> - <i>Een veilige omgeving, veilige activiteiten en veilige gebouwen, met een zo klein mogelijk (rest)risico op rampen, ongelukken en verstoring van de vitale infrastructuur en zorgcontinuïteit;</i> - <i>Een zelfredzame en samen redzame samenleving die mensen in staat stelt om zelf oplossingen uit te voeren die de veiligheid verhogen;</i> - <i>Bescherming van (zeer) kwetsbare groepen;</i> - <i>Het mogelijk maken van effectief optreden (informatie en voorbereiding) van nood- en hulpdiensten.</i> <i>Deze brede kijk op veiligheidsrisico's ontbreekt in het Rad van de leefomgeving. In het Rad zijn veiligheidsrisico's beperkt tot aardbevingen, milieurampen en overstromingen. Dit is niet in overeenstemming met de brede en integrale ambitie van de Omgevingswet en de NOVI. Uitbreiding van het Rad, met aandacht voor incidenten (als gevolg van clustering van economische activiteiten, meervoudig ruimtegebruik, OV-knooppunten, bereikbaarheid en energietransitie) waarbij hulpverleningsdiensten in actie komen, is noodzakelijk voor een goede afweging door de bevoegde gezagen, juist om eventuele gevolgen te voorkomen of beperken.</i>	In het beoordelingskader is 'veiligheid' expliciet meegenomen als aspect. In overeenstemming met het advies van de Commissie m.e.r. (2018) is voor de PlanMER voor de ontwerp-NOVI een breed beoordelingskader (Rad van de leefomgeving) opgesteld. Aansluitend op de functie van PlanMER, is niet gekozen voor een uitputtende beschrijving van alle mogelijk denkbare aspecten en indicatoren. In de effectbeoordeling wordt selectief ingezoomd op indicatoren waarvoor de effecten het meest bepalend en onderscheidend zijn in de te maken keuzes, waarbij - aansluitend op het strategische karakter en detailniveau van de beleidskeuzes in ontwerp-NOVI - redelijkerwijs ingreep-effectrelaties kunnen worden geduid. In het beoordelingskader zijn de volgende indicatoren opgenomen: overstromingen, aardbevingen, milieurampen, verkeersveiligheid, milieugezondheidsrisico's en nationale veiligheid. Het expliciet benoemen van eventuele risico's voor kwetsbare groepen en de wijze waarop gehandeld dient te worden wanneer veiligheid in geding komt, hebben hierbij nadrukkelijk aandacht gehad. Belangrijk daarbij is dat bij het beoordelen van veiligheidseffecten van ingrepen wordt aangesloten op het juiste schaalniveau (nationaal, regionaal en lokaal). Zeker ook op regionaal en lokaal niveau is het beoordelen van ingreep-effectrelatie op het gebied van de fysieke veiligheid van groot belang om de juiste (beleids)keuzes te kunnen maken. Dit betekent dat ook in milieubeoordeling van provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies hier nadrukkelijk aandacht aan moet worden besteed.
b) <i>De Rad van de leefomgeving is niet uniform met het beoordelingskader van de Commissie m.e.r..</i>	De Commissie m.e.r. is al in een vroeg stadium betrokken bij de totstandkoming van het beoordelingskader, onder andere middels een tussentijds advies waarin zij heeft geadviseerd over het beoordelingskader (maart 2016). Dit advies is meegewogen bij de verdere uitwerking van het beoordelingskader door de begeleidingsgroep voor het PlanMER. Hierbij zijn vertegenwoordigers van de betrokken departementen, vertegenwoordigers van decentrale overheden en diverse experts betrokken. Het Rad van de leefomgeving is hiervan het resultaat.

c) <i>Wenselijk is dat het uiteindelijk te gebruiken beoordelingskader (bij de beoordeling van de NOVI) uitgaat van het begrippenkader van de Omgevingswet. De doelen uit de Omgevingswet, het bewerkstellingen van 1) een veilige en gezonde leefomgeving en 2) een goede balans tussen benutten en beschermen van de leefomgeving, de toetssteen vormen. Mocht dit niet mogelijk zijn, dan is het wenselijk dat de Commissie m.e.r. aangeeft dat het huidige instrumentarium ontoereikend is voor een integrale beoordeling van de NOVI en afgeleide producten.</i>	Het gehanteerde beoordelingskader volgt de brede en integrale benadering van de Omgevingswet. In de kern van het beoordelingskader staat de doelstelling van de Omgevingswet centraal, namelijk: "Deze wet is, met het oog op duurzame ontwikkeling, de woonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu, gericht op het in onderlinge samenhang: a) bereiken en in stand houden van een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit, en b) doelmatig beheren, gebruiken en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving ter vervulling van maatschappelijke behoeften." Bij de selectie van aspecten en indicatoren in het beoordelingskader (de buitenste schil van het 'Rad') is aangesloten op leefomgevingsaspecten die onderdeel zijn van het begrippenkader van de Omgevingswet. Hierbij is een selectie gemaakt van aspecten en indicatoren waarvoor de effecten het meest bepalend en onderscheidend zijn in de te maken keuzes én waarbij - aansluitend op het strategische karakter en detailniveau van de beleidskeuzes in ontwerp-NOVI - redelijkerwijs ingreep-effectrelaties kunnen worden geduid. Dit is in lijn met het advies van de Commissie m.e.r. over reikwijdte en detailniveau (juni 2018).
d) <i>Een veilige en gezonde leefomgeving, zoals in doelstelling van de Omgevingswet beschreven is, stelt voorwaarden aan de inrichting van de omgeving. Hiervoor hebben de veiligheidsregio's de "Kernwaarden Veiligheidsregio's" ontwikkeld. Eén van deze kernwaarden betreft de ontwerpprincipes voor de inrichting van een veilige leefomgeving. Deze algemene principes zouden al op nationaal niveau meegenomen moeten worden in de afweging van de effecten en beoordeling van de verschillende beleidsopties. Daarmee bewerkstelligt het Rijk een (meer) éénduidige toepassing op decentraal (resp. provinciaal en lokaal) niveau. Het gaat om het bewust en bekwaam aanvaarden van risico's door bevoegde gezagen, en waar mogelijk het verbeteren van de fysieke veiligheid van de burger, door het stapsgewijs toepassen van de ontwerpprincipes. Hiermee wordt overigens mede invulling gegeven aan de systeemverantwoordelijkheid van de Ministers van Binnenlandse zaken en Justitie en Veiligheid op dit gebied.</i>	Zie het antwoord bij 4b.

Zienswijze 5 Havenbedrijf Rotterdam

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>Indiener gaat ervanuit dat in de planMER de effecten cf. de prioriteiten in de Voorjaarsbrief in beeld worden gebracht. Daarnaast ook dat de alternatieven cf. de focus in de Voorjaarsbrief worden ontwikkeld.</i>	Middels de Voorjaarsbrief en het Kabinetperspectief is op 5 oktober 2018 de Tweede Kamer tussentijds geïnformeerd over de stand van zaken in de voorbereiding van de ontwerp-NOVI, waarbij de beoogde prioriteiten zijn aangegeven. Bij de uitwerking van de ontwerp-NOVI, zijn beleidskeuzes voor de geformuleerde prioriteiten nader uitgewerkt. Het PlanMER is - aansluitend op de reikwijdte en het detail van de ontwerp-NOVI - ingegaan op de effecten van deze beleidskeuzes en beschouwt de wijze waarop eerder in het proces beleidsopties (alternatieven) zijn overwogen.
b) <i>Indiener verwacht een heldere beschrijving van de referentiesituatie:</i> - <i>Hoort de kabinetsambitie voor 49% CO2-reductie in 2030 in dit verband tot 'vastgesteld beleid'?</i> - <i>Worden in het planMER zowel de effecten van alternatieven ten opzichte van de situatie in 2030 als ook in 2050 in beeld gebracht?</i>	In het PlanMER is een beschrijving van de referentiesituatie opgenomen, aansluitend op het detailniveau van de ontwerp-NOVI. Hierbij is ingegaan op autonome ontwikkelingen tot 2030. Bij de beschrijving van de toekomstige autonome ontwikkeling is uitgegaan van het huidige vastgestelde beleid. De ambitie van het kabinet voor een reductie van emissie broeikasgassen uit het regeerakkoord is inmiddels ook vastgesteld beleid. Deze is in het PlanMER als ambitie meegenomen. De ontwerp-NOVI hanteert de klimaatdoelstelling van 49% emissiereductie broeikasgassen t.o.v. 1990 in 2030. Concrete afspraken over het realiseren van de klimaatdoelstellingen zijn aan de orde in het Klimaat- en energieakkoord. De NOVI geeft hierbij richting voor de wijze waarop in de toekomst in de fysieke leefomgeving ruimte wordt geboden voor de vast te stellen maatregelen. In lijn met het advies van de Commissie m.e.r. (juni 2018) is in het PlanMER - onder andere vanwege onzekerheid over ontwikkelingen op langere termijn - hoofdzakelijk gekeken naar de effecten die worden verwacht in 2030. Waar mogelijk en waar relevant is ook gekeken naar effecten op de langere termijn; 2050 en daarna.
c) <i>Indiener verzoekt om bij de beoordeling van effecten één beoordelingskader te gebruiken voor alle alternatieven, met een heldere toelichting op de weging van effecten.</i>	Een voorstel voor het beoordelingskader dat de basis vormt voor de effectbeschrijving van beleidskeuzes en eerder in het proces ook de beschouwing van alternatieve beleidsopties, is opgenomen in de Notitie reikwijdte en detailniveau. Op basis van raadpleging van betrokken bestuursorganen over reikwijdte en detailniveau van het beoogde PlanMER én op basis van de ontvangen zienswijzen en adviezen, is in het PlanMER één beoordelingskader opgenomen dat de basis vormt voor de

	effectbeoordeling. Zoals gebruikelijk - en conform de functie van PlanMER in de besluitvorming is in het PlanMER geen weging van effecten opgenomen; effecten worden objectief gepresenteerd. Het maken van een eventuele weging - op grond van het belang dat aan bepaalde effecten wordt toegekend - is onderwerp van besluitvorming. Wel is in het PlanMER een toelichting opgenomen over de wijze waarop effecten worden beoordeeld.
d) Indiener verzoekt om gezamenlijk optrekken van Rijk, provincie en gemeente: - <i>Gezamenlijke koers in eigen omgevingsvisies en omgevingsbeleid, over meerdere bestuursperioden</i> - <i>Rotterdam is een goed voorbeeld van een perspectiefgebied cf. de Voorjaarsbrief. Het Havenbedrijf verwacht dit in de NOVI en planMER voor NOVI terug te zien.</i>	Om de opgaven gezamenlijk op te pakken is het van belang dat de inzet van het Rijk en de medeoverheden op elkaar aansluiten, zoals dat ook in de op 14 februari jl. ondertekende Programmastart interbestuurlijk programma (IBP). De ontwerp-NOVI is in samenhang met het IBP uitgewerkt.

Zienswijze 6 DCMR

Inhoud zienswijze	Beantwoording
<i>Doorvertaling doelen in landelijk en regionaal beleid</i> a) <i>Verankering van strategische (internationale) doelen in de NOVI en de doorvertaling daarvan in (de uitvoering van) landelijk en regionaal beleid is van cruciaal belang. Zo worden decentrale overheden van instrumenten voorzien om daadwerkelijk aan deze doelen bij te kunnen dragen.</i> <i>De NOVI biedt het kader van ruimtelijk beleid om landelijk en regionaal het klimaatbeleid te kunnen sturen en te monitoren. In hoeverre biedt de NOVI voldoende criteria om regionaal gestelde doelen te kunnen toetsen en hiermee in lijn te vergunnen? Inspreker kan daar in haar uitvoering rechtstreeks gebruik van maken en daarmee bijdragen aan het halen van de klimaatdoelstellingen.</i>	De ontwerp-NOVI biedt het kader voor verdere uitwerking op regionaal niveau, zowel voor provincie als gemeente. Het Klimaatakkoord geeft in dit verband uitwerking aan de doelstellingen van 'Parijs' en kent op regionaal niveau de RES verantwoordelijkheid toe. In het Kabinetsakkoord werd aangekondigd dat het Rijk richtingen meegeeft voor zorgvuldig ruimtegebruik in de RES. Het detailniveau van de criteria van deze richtingen in de ontwerp-NOVI is in lijn met het detailniveau van deze planvorming en dus meer gedetailleerd dan voor andere onderdelen van de ontwerp-NOVI.
<i>Invulling strategische opgave in de MER</i> b) <i>NOVI gaat in op vier strategische opgaven. Vragen over de tactische en operationele invulling van deze opgaven zijn:</i> - <i>Hoe gaat het MER in op (de invulling van) deze strategische opgaven?</i> - <i>Zijn er bijvoorbeeld meerdere varianten (minimum-maximum)?</i> - <i>Kunnen opgaven elkaar versterken of juist tegenstrijdig zijn?</i> - <i>Hoe worden mogelijk gecumuleerde effecten berekend voor de uitwerking van de strategische opgaven?</i>	De strategische opgaven zijn in de ontwerp-NOVI nader uitgewerkt. Daarbij komen ook concurrerende ruimteclaims aan de orde. Het PlanMER gaat - aansluitend op de reikwijdte en het detail van de uitwerking in ontwerp-NOVI - in op de effecten van de meest bepalende keuzes. In het PlanMER zijn ook samenhangende effecten beschreven, bijvoorbeeld wanneer effecten van verschillende keuzes elkaar in bepaalde gebieden versterken of keuzes een tegengesteld effect hebben. Deze worden in samenhang met elkaar beschouwd. Op deze manier worden cumulatieve effecten in beeld gebracht Het betreft een kwalitatieve beschouwing op basis van expert judgement, aangezien het niet mogelijk is om op basis van de strategische keuzes (die een hoog abstractieniveau zullen hebben) kwantitatieve berekeningen te kunnen maken.
<i>Opgaven fysieke leefomgeving</i> c) <i>In de startnotitie "De opgaven voor de nationale Omgevingsvisie" worden 11 opgaven in de fysieke leefomgeving genoemd.</i> - <i>Hoe komen deze opgaven terug in het MER, hoe worden ze uitgewerkt (bijvoorbeeld in effecten, kansen en risico's)?</i> - <i>Hoe biedt de uitwerking in het MER op deze opgaven een "kader/raamwerk" voor gemeenten om hier op aan te sluiten in de gemeentelijke omgevingsvisie?</i>	De sectorale opgaven die zijn beschreven in de startnota "De opgaven voor de nationale Omgevingsvisie" zijn bedoeld als onderlegger voor het nieuwe beleid voor de fysieke leefomgeving. Een aantal van de opgaven is gebaat bij een integrale aanpak over sectoren heen, omdat sprake is van transities die met urgentie moeten worden opgepakt en omdat een integrale aanpak ons in staat stelt belangen af te wegen en kansen voor duurzame groei te benutten. In de ontwerp-NOVI is focus aangebracht door de nadruk te leggen op keuzes over strategische prioriteiten die voortvloeien uit een integrale aanpak over die sectorale opgaven heen.

- <i>Hoe worden mogelijk gecumuleerde effecten 'berekend' voor de 11 genoemde opgaven.</i>	Het PlanMER gaat - aansluitend op de reikwijdte en het detail van de uitwerking in ontwerp-NOVI – in op de effecten (in termen van kansen en risico's) van opties die voorliggen voor de meest bepalende keuzes over de strategische prioriteiten. Verder hebben de sectorale opgaven een plek in het beoordelingskader voor het PlanMER. In het PlanMER is immers inzicht gegeven in de gevolgen van beleidskeuzes voor verschillende aspecten van de fysieke leefomgeving; dit betreft onder andere de in de startnota beschreven sectorale opgaven. Bij de ontwikkeling van het beoordelingskader voor het PlanMER is er bewust voor gekozen om de brede en integrale benadering van de Omgevingswet te volgen (zie tevens antwoord 4d). Hierbij biedt de opbouw van het beoordelingskader flexibiliteit om in te zoomen op de meest bepalende en onderscheidende aspecten en indicatoren waarin ook de sectorale opgaven in de fysieke leefomgeving een plek hebben. Er is bewust gekozen voor deze opbouw, zodat ook decentrale overheden het beoordelingskader (Rad van de leefomgeving) ter inspiratie als denkkader en raamwerk kunnen hanteren bij de totstandkoming van hun omgevingsvisies en plannen. Ten behoeve van de beschrijving van cumulatieve effecten zijn de verschillende beleidskeuzes uit ontwerp-NOVI (over de strategische prioriteiten) in samenhang met elkaar beschouwd. Dit betreft een kwalitatieve beschouwing op basis van expert judgement, aangezien het niet mogelijk is om op basis van de strategische keuzes (die een hoog abstractieniveau zullen hebben) kwantitatieve berekeningen te maken. De ontwerp-NOVI biedt een algemeen nationaal kader. Op onderdelen zal nadere uitwerking in omgevingsvisies van decentrale overheden, programma's en projecten plaatsvinden. Hierbij kunnen effecten ook meer in detail effecten worden beoordeeld.
<i>Perspectiefgebieden</i> d) <i>Zijn de perspectiefgebieden al vastgesteld en hoe komen deze gebieden terug in de MER? NOVI ziet een nadrukkelijke rol voor de regionale overheden en vraagt om inbreng van partners in de uitvoering. Inspreker wil graag met NOVI in gesprek, samen met de stakeholders in ons gebied.</i>	Perspectiefgebieden zijn een vorm van gebiedsgerichte programma's. Het schaalniveau is veelal regionaal. In de gebieden concurreren ruimteclaims uit verschillende prioritaire opgaven met elkaar. De perspectiefgebieden zijn nog niet vastgesteld. Het PlanMER geeft aandachtspunten mee voor de gebiedsgerichte uitwerkingen die hier nog gaan plaatsvinden, onder andere voor samenhangende effecten als gevolg van samenvallende keuzes die worden gesignaleerd en dus nadrukkelijk aandacht behoeven bij die vervolgbesluiten.

<i>Samenhang landelijke, provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies</i> e) <i>Het is van belang dat de NOVI en de gemeentelijke en provinciale visies op elkaar aansluiten. De landelijke omgevingsvisie, provinciale omgevingsvisie en gemeentelijke omgevingsvisie beogen met elkaar verbonden en samenhangend te zijn.</i> <i>Hoe biedt het MER straks inzichten en uitkomsten die benut kunnen worden door gemeenten om lokaal te werken aan de veilige en gezonde leefomgeving en het lokaal gebruiken en beheren van de fysieke leefomgeving? Een overzichtelijk speelveld voor lokale overheden is van belang bij vraagstukken in mobiliteit (goederentransport en personenvervoer), energietransitie, klimaatadaptatie en de circulaire economie.</i>	Met betrekking tot het deel van de zienswijze over aansluiting van de ontwerp-NOVI met gemeentelijke en provinciale visies: zie antwoord op zienswijze 3 d. In het PlanMER zijn - op basis van de eventuele risico's en kansen voor de leefomgeving - aandachtspunten meegegeven voor vervolgbesluiten. Hierbij wordt inzicht gegeven of het aandachtspunten betreft voor vervolgbesluiten van het Rijk en/of van de decentrale overheden.
<i>Alternatiefontwikkeling en afweging</i> f) <i>Uit de notitie 'Advies en reikwijdte' wordt niet duidelijk hoe alternatieven worden ontwikkeld en afgewogen. Welke stakeholders dragen opties voor alternatieven aan en hoe wordt de uiteindelijke keuze gemaakt uit deze opties? Hoe worden alternatieven doorgerekend en beoordeeld en hoe worden deze inzichtelijk in beeld gebracht? Inspreker wil het instrument MER zo inzetten dat we met elkaar een nieuwe balans vinden tussen hoe nationaal, provinciaal, regionaal en lokaal zich tot elkaar gaan verhouden.</i>	De voorbereiding van de ontwerp-NOVI gebeurt sinds 2015 in een interactief proces, waarbij in een brede dialoog wordt gesproken over de opgaven, prioriteiten en te maken keuzes . In het proces zijn (reële) alternatieve beleidsopties steeds meegewogen. In een bijlage van de concept planMER wordt hier een beschouwing van gegeven. Het PlanMER gaat - aansluitend op de reikwijdte en het detail van de uitwerking in de ontwerp-NOVI - in op hoe beleidsopties in dit proces zijn meegewogen. De effecten zijn vooral kwalitatief in beeld gebracht op basis van expert judgement, aangezien het niet mogelijk is om op basis van de strategische keuzes kwantitatieve berekeningen te kunnen maken.
<i>Methodische aanpak</i> g) <i>Suggesties en opmerkingen:</i> - <i>Wat is de vraagstelling van het MER en welke problemen worden geanalyseerd binnen het MER?</i> - <i>Welke doelen worden gerealiseerd en hoe worden milieugevolgen beschreven en beoordeeld?</i> - <i>Wat is de focus van het MER als het gaat om het plangebied en het studiegebied? Bijvoorbeeld effecten vanuit het buitenland op de luchtkwaliteit. Hoe hoog en hoe diep gaat het MER (lucht, ondergrond). Wordt de Noordzee meegenomen en hoe ver? Waar eindigt de grens van Nederland in drie dimensies?</i> - <i>Een eenduidige beschrijving van de referentiesituatie is van belang voor de effectvergelijking van de ontwikkelde alternatieven.</i>	- Het PlanMER legt de focus op een beschouwing van de effecten van de meest bepalende (vanwege gevolgen voor de fysieke leefomgeving) strategische beleidskeuzes. Hierbij is selectief ingezoomd op indicatoren waarvoor de effecten het meest bepalend en onderscheidend zijn in de nu te maken keuzes, waarbij - aansluitend op het strategische karakter en detailniveau van de beleidskeuzes in NOVI - redelijkerwijs ingreep-effectrelaties kunnen worden geduid. - In de ontwerp-NOVI zijn de ambities voor de kwaliteit van de leefomgeving beschreven, evenals de beleidsdoelen voor de strategische prioriteiten. Het doelbereik van de keuzes in ontwerp-NOVI is door het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) onderzocht en beschreven in een Ex Ante evaluatie. In het PlanMER zijn de effecten conform de aspecten in het beoordelingskader opgenomen, in termen van kansen en risico's. De effecten worden beoordeeld ten opzichte van de referentiesituatie in 2030 en waar mogelijk is een doorkijk gegeven naar 2050.

- <i>Duidelijke criteria zorgen voor zuivere beoordeling van alternatieven.</i>	- Het studiegebied betreft het gehele Nederlandse grondgebied, inclusief de Nederlandse Exclusieve Economische Zone van de Noordzee. Waar relevant zijn ook eventuele grensoverschrijdende effecten in beeld gebracht. Daarnaast zijn ten behoeve van de referentiesituatie waar relevant eventuele autonome ontwikkelingen over de grens betrokken. Het PlanMER richt zich op eventuele effecten in de lucht, op het maaiveld en in de ondergrond, voor zover aansluitend op het strategische karakter en detailniveau van de beleidskeuzes in NOVI redelijkerwijs ingreep-effectrelaties kunnen worden geduid. - In het PlanMER is een beschrijving van de referentiesituatie opgenomen, aansluitend op het detailniveau van de ontwerp-NOVI. Hierbij wordt ingegaan op autonome ontwikkelingen tot 2030 en zo mogelijk een doorkijk gegeven naar 2050. - Het beoordelingskader in het PlanMER beschouwt diverse aspecten betreffende de fysieke leefomgeving en daarbij horende indicatoren.
<i>Volledig doorlopen beleidscyclus</i> <i>h) De NOVI krijgt een continu cyclisch karakter met programma's die de gezamenlijk gestelde doelen realiseren. Daarbij is het belangrijk om over een goede datavoorziening te beschikken die constant actueel is en is aangesloten op de regionale informatiesystemen. Dit geeft het noodzakelijke inzicht of doelen gehaald of binnen bereik zijn. Gepleit wordt om in de PlanMer aandacht te besteden aan de wijze van datavoorziening en monitoring. Daarbij dient tevens aandacht te zijn voor de aansluiting van de visies en de resultaten ervan.</i>	De in de ontwerp-NOVI gestelde doelen zullen inderdaad niet in één keer worden gerealiseerd. Het kabinet stelt in de ontwerp-NOVI doelen en formuleert een aanpak voor de lange termijn maar is aanpasbaar als actuele ontwikkelingen en onderwerpen dat vragen. Hiertoe wordt een toegesneden monitoringsprogramma aan ontwerp-NOVI gekoppeld. In dit cyclische proces kan besloten worden om de visie in de ontwerp-NOVI (op gezette tijden) bij te stellen. Hierdoor wordt de ontwerp-NOVI een 'levend' document. De monitor van de ontwerp-NOVI richt zich op het in beeld brengen van de fysiek, ruimtelijke ontwikkelingen aan de hand van indicatoren. Het doelbereik van het rijksbeleid voor de fysieke leefomgeving wordt tweejaarlijks door het PBL gemonitord, waarbij zij gebruik maken van landelijk databanken en informatiesystemen. De monitoring voor de PlanMER zal hierbij aansluiten waarbij de nadruk zal liggen op aanbevelingen voor onderwerpen waarvoor aanzienlijke effecten/risico's worden verwacht en/of waarover onzekerheid bestaat of zich effecten zullen voordoen.
<i>i) Inspreker geeft aan de zienswijze te willen toelichten en uit te kijken daarover met de NOVI in gesprek te gaan.</i>	De bestuursorganen overleggen periodiek met het kabinet, stakeholders werden uitgenodigd voor reflectiesessies. Aanvullend werden indieners van zienswijzen uitgenodigd voor deelname aan reflectiesessies in het kader van de PlanMER.

Zienswijze 7 Vewin

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>Vewin stelt dat duurzame veiligstelling van de openbare drinkwatervoorziening en de zorgplicht voor overheden onderdeel moeten zijn van de NOVI en van het planMER</i>	De openbare drinkwatervoorziening is van groot maatschappelijk belang. Daarom is in de Drinkwaterwet en Omgevingswet een specifieke zorgplicht, gericht aan alle bestuursorganen (Rijk, provincie, gemeente, waterschappen) opgenomen om te zorgen voor de duurzame veiligstelling van de openbare drinkwatervoorziening. Het gaat daarbij om de bescherming van de bronnen van drinkwater (grondwater en oppervlaktewater) als voor de drinkwaterinfrastructuur. Het nationale belang "Waarborgen van de waterveiligheid en een klimaatbestendig Nederland, een duurzame drinkwatervoorziening en beschikbaarheid van zoetwater" staat op de indicatieve lijst van het Kabinetperspectief en zal naar verwachting worden voortgezet in de ontwerp-NOVI. Dit betekent dat het belang ook voldoende geborgd zal moeten blijven. In de Structuurvisie Ondergrond (STRONG) is uitwerking gegeven aan onder andere de Beleidsnota Drinkwater, met name voor wat betreft de vraag hoe de beschikbaarheid van voldoende schoon grondwater ten behoeve van de drinkwatervoorziening wordt geborgd voor de toekomst. De beleidsuitgangspunten van STRONG zullen onderdeel uitmaken van de ontwerp-NOVI. Om te komen tot een robuuste toekomstbestendige drinkwatervoorziening is in de Structuurvisie Ondergrond afgesproken dat provincies, indien nodig, aanvullende strategische voorraden (grondwater) met bijbehorend beschermingsregime zullen aanwijzen. Dit om te bewerkstelligen dat drinkwaterbedrijven ook bij een mogelijk sterke stijging van de drinkwatervraag (met gemiddeld 30% tot halverwege deze eeuw) over voldoende schone drinkwaterbronnen beschikken. Daarnaast zal in de ontwerp-NOVI worden aangegeven hoe de beschikbaarheid van voldoende oppervlaktewater ten behoeve van de drinkwaterwinning wordt geborgd. Voor het PlanMER zijn eventuele effecten en/of risico's voor de drinkwatervoorziening (voor de bescherming van de bronnen van drinkwater zowel als voor de drinkwaterinfrastructuur) globaal beschouwd, aansluitend op het strategische karakter van de beleidskeuzes in de ontwerp-NOVI. Hiertoe is in het voorgestelde beoordelingskader voor het planMER 'drinkwater' opgenomen als indicator bij het aspect 'natuurlijke hulpbronnen'. In het PlanMER wordt, aansluitend op zijn functie, niet worden ingezet op een uitputtende beschrijving van alle mogelijk denkbare aspecten en indicatoren, maar wordt juist focus gebracht door in te zoomen op informatie die bijdraagt aan een zorgvuldige besluitvorming. Hierbij is in de effectbeoordeling selectief ingezoomd op indicatoren, waarvoor de effecten het meest bepalend en onderscheidend zijn in de nu te maken keuzes,

	waarbij - aansluitend op het strategische karakter en detailniveau van de beleidskeuzes in ontwerp-NOVI - redelijkerwijs ingreep-effectrelaties kunnen worden geduid.
b) <i>Bescherming van drinkwaterbronnen dient verankerd te worden in NOVI en PlanMER NOVI</i>	Zie antwoord bij 7a.
c) <i>De infrastructuur voor drinkwater dient verankerd te worden in NOVI en PlanMER NOVI, door voldoende ruimte onder- en bovengronds voor aanleg, beheer en vervanging van leidingen en het geven van meer (ruimtelijke) bescherming aan essentiële drinkwaterleidingen.</i>	Zie antwoord bij 7a.
d) <i>Het PlanMER moet inzichtelijk maken welke effecten het beleid heeft op de beschikbaarheid van voldoende schoon zoet oppervlaktewater en hoe dit laatste wordt geborgd in de NOVI.</i>	Zie antwoord bij 7a.
e) <i>In NOVI en PlanMER moet worden opgenomen hoe de huidige en toekomstige beschikbaarheid van schoon grondwater geborgd wordt in relatie tot ontwikkelingen in de ondergrond.</i>	Zie antwoord bij 7a.

Zienswijze 8 GGD/ GHOR

Inhoud zienswijze	Beantwoording
<i>Proces NOVI</i> a) <i>Betrek het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) nadrukkelijk bij de totstandkoming van de NOVI</i>	Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is betrokken bij de totstandkoming van de ontwerp-NOVI.
b) <i>Vanwege de raakvlakken van de doelen van het Nationale Preventie Akkoord (waarbij onder meer aandacht gevraagd wordt voor een gezonde inrichting van de leefomgeving) en de opgaven in de NOVI ligt een verbinding tussen deze trajecten voor de hand.</i>	Het Nationale Preventieakkoord bevat afspraken over de aanpak van roken, overgewicht en problematisch alcoholgebruik. Het raakvlak met NOVI is dat deze laatste zich richt op het bereiken en in standhouden van een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en een goede leefomgevingskwaliteit. Daarbij horen een vervoerssysteem en aanwezigheid van groen en wateren die inwoners aanzet tot bewegen. Zie ook antwoord op 8c.
<i>Reikwijdte NOVI</i> c) <i>Besteed aandacht aan de gezondheidsbevorderende werking van de fysieke leefomgeving: het creëren van een leefomgeving die uitnodigt tot gezond gedrag en het maken van gezonde keuzes.</i>	Eén van de ambities van het kabinet is het realiseren van een gezonde en veilige leefomgeving in steden en dorpen door een goede kwaliteit van lucht, bodem en water, bescherming tegen overlast van geluid en veiligheidsrisico's, het tijdig signaleren en aanpakken van nieuwe risico's en een gezondheidsbevorderende inrichting van de leefomgeving. Gezondheidsbevordering kan gerealiseerd worden door een verbetering van de leefomgeving die beweging, ontmoeting en ontspanning mogelijk en aantrekkelijk maakt. Om dit te bewerkstellen moeten overheden (Rijk, provincie en gemeenten) samenwerken, opgaven combineren en de instrumenten uit de Omgevingswet optimaal benutten. In de ontwerp-NOVI (maar ook in de POVI's en GOVI's) zal dit voor de gezondheidsbevorderende (en ook gezondheidsbeschermende) werking van de fysieke leefomgeving verder worden uitgewerkt.

d) <i>Betrek de zes pijlers van Positieve Gezondheid op de inrichting van de fysieke leefomgeving. Deze pijlers kunnen een uitgangspunt vormen voor elementen van een toetsingskader.</i>	De zes pijlers van Positieve Gezondheid bestrijken lichaamsfuncties, mentaal welbevinden, zingeving, kwaliteit van leven, 'meedoen' en dagelijks leven. De ontwerp-NOVI gaat over de fysieke leefomgeving. Aansluitend op de doelstelling van de Omgevingswet, is een 'veilige en gezonde leefomgeving' expliciet opgenomen in het beoordelingskader voor het PlanMER van de ontwerp-NOVI. Deze draagt bij aan de zes pijlers van Positieve Gezondheid. Als onderdeel van de effectbeschrijving in PlanMER NOVI wordt voorgesteld om in te zoomen op milieugezondheidsrisico's en gezond gedrag, als onderdeel van het aspect 'milieukwaliteit & gezondheid'. Aansluitend op de functie van PlanMER, zetten we daarbij niet in op een uitputtende beschrijving van alle mogelijk denkbare aspecten en indicatoren, maar brengen focus aan door in te zoomen op informatie die bijdraagt aan een zorgvuldige besluitvorming. Hierbij wordt in de effectbeoordeling selectief ingezoomd op indicatoren waarvoor de effecten het meest bepalend en onderscheidend zijn in de nu te maken keuzes, waarbij - aansluitend op het strategische karakter en detailniveau van de beleidskeuzes in ontwerp-NOVI - redelijkerwijs ingreep-effectrelaties kunnen worden geduid.
e) <i>Houd rekening met onvoorziene risico's. Gezondheidsrisico's zijn niet altijd voorspelbaar en eenduidige wetenschappelijke onderbouwing kan ontbreken.</i>	De beschouwing van effecten in het PlanMER gebeurt op basis van expert judgement op een detailniveau dat aansluit op het detailniveau van de uitwerking van keuzes in ontwerp-NOVI en op basis van beschikbare kennis en informatie. Belangrijke onzekerheden worden in het PlanMER geduid, mede met oog op monitoring van eventuele risico's. Vanuit effectbeoordeling worden waar mogelijk leemten in kennis in beeld gebracht, zodat in concrete gevallen vanuit het voorzorgsbeginsel hier rekening mee kan worden gehouden.
f) <i>Hanteer in de werkwijze van het Rad van de Leefomgeving en de bijbehorende planMER bij voorkeur een integrale dan een sectorale benadering. En ga hierbij uit van de advieswaarden van de WHO omdat deze de gezondheid beter beschermen. In het verlengde hiervan zou ingezet moeten worden op de ontwikkeling van kernwaarden in de plaats van normen.</i>	De beschouwing van effecten in het PlanMER gebeurt op basis van expert judgement op een detailniveau dat aansluit op het detailniveau van de uitwerking van keuzes in ontwerp-NOVI en op basis van beschikbare kennis en informatie. Hierbij wordt - aansluitend op de ontwerp-NOVI - zoveel mogelijk een integrale benadering gevolgd door effecten in samenhang te beschrijven. Het PlanMER betreft geen toetsing op normen of advieswaarden, maar een beschouwing van effecten van voorliggende beleidskeuzes, relatief ten opzichte van de autonome referentiesituatie. Dit moet bijdragen aan het volwaardig meewegen van het 'milieubelang' in de besluitvorming over de

	ontwerp-NOVI; de functie van het PlanMER.
<i>g) Houd rekening met cumulatieve effecten op gezondheid.</i>	In het PlanMER wordt invulling gegeven aan cumulatie door samenhangende effecten te beschouwen van beleidskeuzes die samenvallen in bepaalde gebieden bezien. Hierbij wordt ook rekening gehouden met mogelijkheid dat effecten van verschillende keuzes elkaar kunnen versterken of keuzes een tegengesteld effect hebben.
<i>h) Laat bij klimaatadaptieve maatregelen verwachte gezondheidsrisico's en – kansen meewegen.</i>	De ontwikkeling van sterke, leefbare en klimaatbestendige steden en regio's (prioriteit 3) gaat vaak samen met opgaven voor onder meer klimaatadaptatie en gezondheid, Hier zal tegelijkertijd rekening moeten worden gehouden met waterveiligheid, voldoende waterbergingsmogelijkheden en het voorkomen van hittestress. En daarnaast zal bij de inrichting van de leefomgeving worden gezorgd voor een schone, veilige en gezonde woon- en werkomgeving. Dit betekent dat risico's en kansen omtrent gezondheid mee worden gewogen. Gezondheid is expliciet onderdeel van het beoordelingskader voor het PlanMER. Beleidskeuzes - inclusief keuzes over klimaatadaptatie - worden beoordeeld op effecten (inclusief risico's en kansen) voor de aspecten uit het beoordelingskader, voor zover aansluitend op het strategische karakter en detailniveau van de beleidskeuzes in de ontwerp-NOVI redelijkerwijs ingreep-effectrelaties kunnen worden geduid. Zie tevens antwoord bij 8d.
<i>Detailniveau</i> <i>i) Een beoordeling van effecten op nationaal niveau kan er toe leiden dat alleen wordt gekeken naar het gemiddelde. Houd ook rekening voor de verschillen tussen verschillende regio's, tussen verschillende bevolkingsgroepen, tussen stedelijk gebied en platteland.</i>	De nadruk van de effectbeoordeling in het PlanMER ligt op een algemene beschouwing van kansen en risico's van beleidskeuzes. Daarnaast is een beschouwing opgenomen van samenhangende effecten in gebieden; op basis van samenvallende keuzes zijn voor die gebieden specifieke kansen en risico's voor de leefomgeving benoemd die als aandachtspunt kunnen dienen voor gebiedsgerichte programma's, plannen en vervolgbesluiten.
<i>Overig</i>	De bestuursorganen zijn in overleg het kabinet over NOVI. Daarnaast werden

j) *Inspreker biedt zich aan om mee te denken en mee te werken aan het verder invullen van het Rad van de Leefomgeving en het planMER.*

voor de ontwerp-NOVI stakeholdersessies georganiseerd en ook reflectiesessies voor PlanMER NOVI waar indieners van zienswijzen voor werden uitgenodigd.

Zienswijze 9 Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>De keuze voor een brede benadering van de fysieke leefomgeving en daarmee ook een brede insteek bij het inzichtelijk maken van de effecten van de effecten op de leefomgeving wordt onderschreven.</i>	De zienswijze wordt – onder dankzegging – voor kennisgeving aangenomen.
b) <i>Gewezen wordt op de Erfgoedmonitor (https://erfgoedmonitor.nl/) waarin de feiten en cijfers over erfgoed in beeld worden gebracht. Tevens wordt op de publicatie Erfgoedbalans (https://cultureelerfgoed.nl/publicaties/erfgoedbalns-2017) gewezen waarin de stand van het erfgoed in beeld is gebracht.</i>	De zienswijze wordt - onder dankzegging voor bron - voor kennisgeving aangenomen.
c) <i>In het kader van de NOVI hoeft niet separaat het stappenplan Archeologie gevolgd te worden. Dit kan onderdeel vormen van een erfgoedbrede (archeologie, cultuurlandschap en gebouwd erfgoed) analyse en beoordeling van effecten binnen het PlanMER zelf.</i>	In het beoordelingskader is 'Erfgoed & archeologie' expliciet meegenomen als indicator. Daarbij is - aansluitend op het strategische karakter en detailniveau van de beleidskeuzes in ontwerp-NOVI en voor zover redelijkerwijs ingreep-effectrelaties kunnen worden geduid - ingegaan op de verandering in behoud en ontwikkeling van archeologie, gebouwd erfgoed (monumenten / stads- en dorpsgezichten), cultuurlandschap en werelderfgoed.

Zienswijze 10 Stadt Emden (Duitsland)

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>Inspreker verzoekt om bij het beschrijven van de referentiesituatie ook die van grensregio's te betrekken en ook om een beoordelingsruimte voor regio's in aangrenzende landen.</i> <i>Op die manier is het beter mogelijk om linken te leggen met economische structuren en voorgenomen planning in deze regio's.</i>	Het studiegebied betreft het gehele Nederlandse grondgebied, inclusief de Nederlandse Exclusieve Economische Zone van de Noordzee. Waar relevant werden ook eventuele grensoverschrijdende effecten in beeld gebracht, voor zover aansluitend op het strategische karakter en detailniveau van de beleidskeuzes in de ontwerp-NOVI redelijkerwijs ingreep-effectrelaties kunnen worden geduid. Ten behoeve van de referentiesituatie zijn waar relevant ook eventuele autonome ontwikkelingen over de grens betrokken.
b) <i>NOVI stelt een verbreed beoordelingskader voor. Hanteer deze verbreding ook bij de beschrijving voor cumulatieve effecten. Dan wordt de samenhang tussen ruimtelijke ingrepen en ecologische effecten ook inzichtelijker.</i>	Het beoordelingskader vormt de basis voor de beschrijving van effecten en van de eventuele cumulatieve effecten. In het PlanMER wordt invulling gegeven aan cumulatie door effecten van verschillende beleidskeuzes in samenhang met elkaar te bezien. Hierbij wordt ook beschreven wanneer effecten van verschillende keuzes elkaar versterken of keuzes een tegengesteld effect hebben.
c) <i>Emden verzoekt om in de Nederlandse wetgeving op te nemen, dat voor projecten met mogelijk aanzienlijke effecten in buurlanden, het hele MER wordt vertaald (en niet alleen de samenvatting).</i>	Voor de procedure van grensoverschrijdende gevolgen van m.e.r.-plichtige plannen en projecten wordt aangesloten bij de van toepassing zijnde internationale regelgeving, zoals Europese richtlijnen en het Duits-Nederlandse verdrag over grensoverschrijdende m.e.r. In het verlengde hiervan is besloten de samenvatting van het MER ook overige relevante teksten - zoals die over grensoverschrijdende effecten - te vertalen.

Zienswijze 11 Vlaamse overheid

Inhoud zienswijze	Beantwoording
<i>a) Onderzoek in het planMER de mogelijke grensoverschrijdende impact voor Vlaanderen. Gevraagd wordt om deze informatie te bundelen. In geval aanzienlijke grensoverschrijdende impact wordt gevraagd welke mitigerende maatregelen mogelijk zijn.</i>	Waar relevant zijn in het PlanMER ook eventuele grensoverschrijdende effecten in beeld gebracht, voor zover aansluitend op het strategische karakter en detailniveau van de beleidskeuzes in de ontwerp-NOVI redelijkerwijs ingreep-effectrelaties kunnen worden geduid. Waar van toepassing is hierbij ook ingegaan op mitigerende maatregelen.
<i>b) Inspreker wil betrokken blijven in het verdere proces.</i>	Er wordt zorg voor gedragen dat inspreker betrokken blijft bij het proces door tijdig de relevante informatie te delen, Notitie Reikwijdte en Detailniveau ontwerp-NOVI, PlanMER en Nota van antwoord.

Zienswijze 12 Pacifistische Socialistische partij / (samen met Pacifistische Socialistische partij- Gelderland)

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>Hoe wordt de NOVI in overeenstemming gebracht met de 12 POVI's? Het Rijk dient de processen rondom de 12 POVI's goed in de gaten te houden en de NOVI hierop aan te laten sluiten.</i>	Zie antwoord op zienswijze 3d.
b) <i>Hoe wordt de NOVI in overeenstemming gebracht met de vele GOVI's?</i>	Zie antwoord op zienswijze 3d.
c) <i>Hoe zorgt het Rijk er voor dat de POVI's en GOVI's met elkaar in overeenstemming zijn?</i>	Zie antwoord op zienswijze 3d.
d) <i>Is de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) geëvalueerd? Zo ja, kan het evaluatierapport worden opgestuurd?</i>	De SVIR wordt door het Planbureau van de Leefomgeving gemonitord op doelbereik van de beleidsdoelen. De Monitor Infrastructuur en Ruimte van 2018 kan worden gevonden op de website van de Planbureau van de Leefomgeving (PBL) en Compendium voor de leefomgeving (CLO).

Zienswijze 13 Stichting Scoren doe je samen

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>Sporten in de wijk levert vitale verbindingen op die de leefbaarheid versterken. In de NOVI graag een passage opnemen over het nut van sportactiviteiten voor het welzijn van jongeren. Dit onderwerp graag in NOVI positief benoemen als punt van aandacht.</i>	In de ontwerp-NOVI wordt met de door indiener aangedragen aspecten op de volgende manier rekening gehouden. Het kabinet heeft met de ontwerp-NOVI de ambitie voor het ontwikkelen van sterke, leefbare en klimaatbestendige steden en regio's met voldoende ruimte voor wonen, werken en bewegen. De inrichting van een stad doet er toe, om voor mensen een prettiger leefklimaat te realiseren. Verbetering van gezondheid en veiligheid is dan ook meer dan het op orde hebben van de basiskwaliteit van woon en werkomgeving, namelijk de ontwikkeling van gezonde en veilige toepassingen en een bijbehorende inrichting van gebieden. Focus ligt op onder meer gezondheidsbeschermende en - bevorderende planvorming (gericht op meer groen en meer bewegen). In de PlanMER wordt geconstateerd dat voor gezondheidsbeschermende maatregelen ook ander Rijksbeleid dan ontwerp-NOVI belangrijk is. In de op te stellen provinciale en met name gemeentelijke omgevingsvisies (POVI's en GOVI's) dienen genoemde ambities zoals sporten in de wijk verder uitgewerkt te worden.

Zienswijze 14 privé- persoon

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>De SVIR was het uitkleden van voorgaand beleid en afscheid nemen van een sturende hand van het Rijk, met name voor de verstedelijking en natuurontwikkeling. Durf te plannen voor de lange termijn.</i>	De zienswijze wordt voor kennisgeving aangenomen. De NOVI bevat een langetermijnvisie op de noodzakelijke en gewenste ontwikkeling naar een duurzame fysieke leefomgeving.
b) <i>De Omgevingswet is gericht op een samenhangende aanpak van de grote opgave in Nederland. Dit vraagt om een integrale planning met een sterke aanpak vanuit het Rijk.</i>	Zie antwoord op zienswijze 12a.
c) <i>Een integrale benadering is niet het afvinken van de diverse onderdelen van het Rad van de Leefomgeving. Dan blijft men steken in sectorale benaderingen, mogelijk met enige kruisbestuiving tussen de sectoren.</i>	In het PlanMER worden verschillende beleidskeuzes en verschillende effecten ook in samenhang met elkaar bezien, met oog op een integrale benadering. Ook de brede invulling van het beoordelingskader - in lijn met de brede en integrale benadering van de Omgevingswet - moet bijdragen aan een samenhangend beeld van de gevolgen van het beleid voor de verschillende aspecten van de fysieke leefomgeving.
d) <i>Een integrale benadering kan een gezicht krijgen door gebiedsgerichte strategieën te ontwikkelen. Dat is voor de lagere overheden aansprekend en maakt samenhangende bestuursafspraken mogelijk (waarbij de 'perspectiefgebieden' mogelijk een opening bieden)</i>	Zie antwoord op zienswijze 12a. Met de ontwerp-NOVI worden ook perspectiefgebieden aangewezen. Rijk en regio willen in de perspectiefgebieden komen tot een gezamenlijk toekomstperspectief en oplossingen vinden voor klemmende vraagstukken. Het gaat om gebieden die exemplarisch zijn voor de geïntegreerde inhoud en aanpak van de NOVI. In die gebieden komen meerdere prioriteiten en nationale ambities samen, waarbij per gebied één prioriteit of omvangrijke transitie dominant kan zijn. Meerdere overheden en maatschappelijke partijen voelen urgentie en onderschrijven dat gezien de complexiteit een samenhangende, gezamenlijke aanpak potentieel tot betere resultaten kan leiden. Naast perspectieven bieden ook Omgevingsagenda's mogelijkheden voor integrale gebiedsgerichte afwegingen en het maken van afspraken tussen overheden.

e) <i>In gebieden waar de opgaven samenkomen, zoals de regio Amsterdam zou de NOVI scherpe scenario's tegenover elkaar moeten stellen, daarvan de milieueffecten goed te bepalen zijn en vervolgens een samenhangende keuze voor te stellen. Een centraal concept kan daarbij helpen. Daarbij kan gedacht worden aan 'transit oriented development' ofwel verstedelijking rondom openbare vervoersknooppunten. Aangevuld met het idee dat de hele regio niet bestaat uit een afwisseling van steden en dorpen, groene ruimten, infrastructuur en industrieterrein, maar als het ware één grote 'binnenstad' vormt, waarin lopen en fietsen de bevoorrechte verplaatsingsmiddelen zijn, gemotoriseerd vervoer geëlektrificeerd is en zoveel mogelijk ondergronds wordt afgewikkeld.</i>	In de PlanMER worden geen integrale scenario's uitgewerkt en beoordeeld zoals in Structuurvisie Randstad 2040). In lijn met advies van de Commissie m.e.r. en de eerdere PlanMER van de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) en diverse recente provinciale PlanMER'en voor omgevingsvisies, wordt in de PlanMER NOVI ingezoomd op de meest bepalende (princiële en strategische) beleidskeuzes. In geval van eventuele samenvallende keuzes in specifieke gebieden worden - met het oog op het meegeven van aandachtspunten voor gebiedsgerichte uitwerking in vervolgbesluiten - globaal kansen en risico's beeld gebracht voor de hoeken van het speelveld (de uitersten voor de nog te maken keuzes).
f) <i>In één van de scenario's dient de vraag aan de orde te komen of Schiphol verplaatst (een vraag die in het verleden enkele malen onder ogen is geweest)</i>	Zie antwoord op zienswijze 1c.
g) <i>Belangrijk is dat de opgaven (politiek) urgent gesteld worden, op basis van maatschappelijke wensen. Een urgent maatschappelijk sterk gevoeld probleem moet scherp behandeld worden in de NOVI.</i>	In 2017 is de Startnota 'De opgave voor de nationale omgevingsvisie' verschenen. Daarin zijn vanuit verschillende sectorale opgaven, overkoepelende strategische opgaven voor de leefomgeving geformuleerd. Vervolgens zijn deze strategische opgaven uit de startnota verscherpt in 4 prioriteiten, te weten: Duurzaam economisch groeipotentieel voor Nederland, ruimte voor klimaat- en energietransitie, sterke leefbare en klimaatbestendige steden en regio's met voldoende ruimte om te wonen, werken en bewegen en de toekomstige ontwikkeling van het landelijke gebied. De prioriteiten waar Nederland voor staat zijn tot stand gekomen na veelvuldige en intensieve gesprekken / consultaties met mede overheden, bedrijven, maatschappelijke partijen en burgers. Verdere aanscherping van de prioritaire opgaven is een continue proces.
Woningmarkt h) <i>Een urgente opgave is de woningmarkt. De spanningen op de woningmarkt zijn bedreigend voor de levenskwaliteit van veel mensen en leiden tot onnodige woonkosten. Er zitten veel kanten aan dit vraagstuk. Zonder een lange termijn perspectief blijft de woningmarkt een ongewis avontuur. Het tekort aan uitvoerbare</i>	De groei van de woningbehoefte de komende tijd betekent dat er een flinke bouwopgave ligt. Dat geldt vooral voor de regio's waar de groei van de woningbehoefte het meest omvangrijk is. Zoals aangegeven in de Startnota 'De opgaven voor de nationale omgevingsvisie' wordt deze bouwopgave gezien als een urgente opgave. Ook het Kabinetsperspectief NOVI meldt, in

<i>locaties is wezenlijk. De brief van de minister van BZK over de Woningmarkt (20 april 2018) is in dit verband veel te optimistisch en leidt tot een onderschatting van de opgaven in de NOVI.</i>	lijn met de Woonagenda, een bouwopgave tot 2030 van 1 miljoen woningen. In de brief van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) over de integrale visie op de woningmarkt (Kamerstuk- 32847-362, 20 april 2018) werd een inventarisatie opgenomen van de potentiële plannen voor woningbouw (in alle provincies). Dit is een inventarisatie tot 2026. In de grote stedelijke regio's waar nog regiogesprekken worden gevoerd wordt ook in deze periode buiten deze inventarisatie nog een forse groei van de woningbehoefte verwacht. Inmiddels heb ik met 2 van de 5 stedelijke regio's daartoe woondeals gesloten. De overige 3 volgen dit voorjaar. Daarin zijn ook afspraken opgenomen over het vaststellen van regionale verstedelijkingsstrategieën voor de lange termijn.
<i>Landbouw</i> i) <i>In de afgelopen jaren is de milieudruk van de landbouw op de natuur en het oppervlaktewater niet wezenlijk veranderd. De uitstoot van ammoniak, de verontreiniging van het oppervlaktewater en de milieubelasting door gewasbeschermingsmiddelen blijven zo hoog dat de doelen voor de natuur- en waterkwaliteit nauwelijks dichterbij komen.</i> j) <i>Een scenario met sterke reductie van de veestapel (en bestrijdingsmiddelengebruik) zou aan de NOVI ten grondslag moeten liggen, naast een 'voortmodder' scenario (zoals de praktijk al lang is). Ook voor de leefbaarheid van het platteland is dat een wezenlijk onderwerp.</i>	Door de achtervolgende Actieprogramma's Nitraatrichtlijn zijn toegestane mestgiftten verminderd en daarmee ook de overschotten per hectare. Vanwege de soms hoge voorraden van fosfaat op percelen vertaalt de afname van het nutriëntenoverschot zich vertraagd in afname van de milieudruk op natuur en oppervlaktewater. In gebieden waar uit analyses is gebleken dat de uit- en afspoeling nog te hoog is om doelen voor nutriënten in grond- en oppervlaktewater te bereiken, werken boeren en overheden samen in het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer om gebiedsgerichte oplossingen te zoeken. Een voorbeeld is de Bestuursovereenkomst grondwaterbeschermingsgebieden. Deze zich richt op het terugdringen van nitraatuitspoeling in 34 gebieden waar voor de productie van drinkwater grondwater wordt onttrokken. Voor het tegengaan van mestfraude wordt in samenwerking met het lokaal bestuur beschikbare handhavingscapaciteit ingezet. Met deze gecombineerde aanpak worden de doelen voor de natuur- en waterkwaliteit dichterbij gebracht. In lijn met de 'Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden' constateert ook het Kabinetperspectief NOVI dat de landbouw onvermijdelijk een transitie zal doormaken. Hierbij komt de landbouw weer meer in verbinding met mens, dier en omgeving. Dit vraagt keuzes in landelijke gebieden als verschillende keuzes samen vallen. Deze komen in de ontwerp-NOVI aan de orde en – aansluitend in het PlanMER – beoordeeld op effecten van mogelijke keuzes.
<i>Buitenland</i> k) <i>De relaties met het buitenland betreft een andere urgentie. Een gebiedsgericht scenario zou zijn als voor de grensgebieden, met name Limburg, geregeld zou worden (in EU verband) dat de grenzen voor</i>	Vanuit internationaal perspectief is Nederland onderdeel van de geurbaniseerde Noordwest-Europese delta. De ontwerp-NOVI draagt bij aan het versterken van complementariteit tussen gebieden over de landsgrenzen

<i>transport, handel en werknemers er niet meer zijn.</i> <i>l) Juichen wij de Chinese plannen voor een Zijderoute, waar Rotterdam al bescheiden onderdeel vanuit maakt, toe? Wat betekent dat voor het scheepvaartverkeer? Mag China aandelen in het Rotterdamse havenbedrijf gaan kopen en terminals en raillijnen gaan beleggen? Is dit een gouden kans voor een beter exploitabel maken van de Betuwelijn en voor het opwaarderen van andere onderdelen van het goederennet?</i>	heen en daarmee urgente opgaven helpen oplossen. Dat werkt alleen door samen met de buurlanden tot initiatieven te komen in plaats van deze in Nederland te bedenken en dan pas op zoek te gaan naar samenwerking. Daarom is het nodig om een sterk netwerk op te bouwen in de samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en onderwijs om de potentie voor innovatie en economische ontwikkeling optimaal te benutten op alle niveaus, en deze te bestendigen. Daarbij wordt vastgesteld dat er vrij verkeer van personen en goederen bestaat binnen de EU. Het kabinet heeft de ambitie om een kwalitatief hoogwaardig vestigingsklimaat voor bedrijven en kenniswerkers te bereiken. Daarbij hoort een optimale (internationale) bereikbaarheid en een excellent, veilig en robuust hoofdnet van wegen, spoorwegen en vaarwegen rondom en tussen de belangrijkste stedelijke regio's, main-, brain- en greenports en valleys inclusief de achterlandverbindingen. De beoordeling van of de voorbeelden van inspreker daar aan bijdragen hoort thuis in opvolgende omgevingsagenda's en programma's.
<i>Groeikernen en –steden</i> <i>m) De voormalige groeikernen en – steden, die veelal de komende jaren een transformatie zullen ondergaan (door onder meer de woningbehoefte en de energietransitie) verdienen een expliciete gebiedsgerichte plaats in de NOVI.</i>	De transformatie van steden en regio's ten behoeve van de woningbehoefte en het verduurzamen van de gebouwde omgeving (in samenhang met een goede bereikbaarheid, gezonde en veilige leefbare omgeving) is een belangrijke prioriteit in de ontwerp-NOVI. Dit geldt dus ook voor de voormalige groeikernen en –steden. In de van belang zijnde omgevingsagenda's, POVI en GOVI's zal hier een concretere uitwerking aan kunnen worden gegeven.

Zienswijze 15 privé persoon

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>Zowel in de stad als landelijk is het van belang het verkeer terug te dringen om de dreigende fijnstof problematiek te bestrijden.</i>	De ambitie van het Rijk is een permanente verbetering van de luchtkwaliteit om toe te werken naar de streefwaarden van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO).

Zienswijze 16 prive persoon

Inhoud zienswijze	Beantwoording
a) <i>Bescherm de inwoners van Nederland tegen fijnstof (vliegverkeer) en tegen geluidsoverlast (afstel uitbreiding Lelystad airport). Zorg voor rust/ stilte voor de gebieden daar waar dat nog is.</i>	Zie antwoord op zienswijze 1c. De visie van het Rijk op de toekomst van de luchtvaart wordt vastgelegd in de Luchtvaartnota 2020-2050. Deze zal naar verwachting eind 2019 gepubliceerd worden. Uitgangspunt is het vinden van de juiste balans tussen internationale bereikbaarheid en het economische belang, en de kwaliteit van de leefomgeving en het klimaatbelang. Dit onder de voorwaarde van veiligheid voor luchtvaart en omgeving.
b) <i>Laat veranderingen ten behoeve van het realiseren van een klimaatbestendige en klimaatneutrale samenleving niet alleen van de input van inwoners van Nederland af hangen. Investeren in zonnepanelen en warmtepompen prima maar geen vakantievluchten.</i>	De ambitie voor een klimaatbestendige en klimaatneutrale samenleving één van de prioritaire opgaven voor de ontwerp-NOVI. Het kabinet streeft naar het in samenwerking met andere overheden en stakeholders bereiken van deze ambitie. Dit krijgt in de uitvoering gestalte in omgevingsagenda's, programma's (waaronder perspectiefgebieden) en het Bestuursakkoord ontwerp-NOVI.
c) <i>Zorg voor een duurzame economie en het predicaat het groenste kabinet ooit. Voeg daden bij deze woorden.</i>	Het verduurzamen van de economie is een van de prioriteiten van het kabinet en komt in de ontwerp-NOVI ook op die manier aan bod. Duurzaamheid en groei van onze economie moeten hand in hand gaan. Dat betekent dat we afscheid nemen van de huidige, vervuilende manier van produceren en consumeren, waarbij we onze leefomgeving schade berokkenen. Voor een duurzaam en concurrerend economisch (vestigings)klimaat zijn grote transities (veranderingen) nodig. Het vraagt om focus op de volgende punten: transities van haven- en industriegebieden, transformatie van productieprocessen (naar een circulaire economie), versterking van industrieclusters; (internationale) bereikbaarheid van economische kerngebieden, leefbaarheid en aantrekkelijkheid van steden en economische kerngebieden; versterking van de stedelijke economie in heel Nederland (toplocaties kenniseconomie én onze main-, brain-, green- en energyports). Het kabinet benadrukt het belang van een brede maatschappelijke betrokkenheid en zet in op samenwerking tussen overheden, burgers en bedrijven, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen.

d) <i>Zorg dat vrachtvliegtuigen niet 's nachts maar op een normaal tijdstip landen. Dit is van belang voor de volksgezondheid en leefbaarheid hetgeen naast het bedrijven van handel een zorg van het Rijk moet zijn.</i>	Zie antwoord op zienswijze 1c.
---	---------------------------------------